

In memoriam Luitsen Kuiper 1936–1989

Het schilderij moest nu gekeerd worden. – Het schilderij kon ditmaal niet gehesen worden. Het werd met mankracht omgekeerd. – Het spanraam werd gedraaid, zodat de met papier beplakte voorkant van het schilderij weer boven kwam te liggen. In deze nuchtere bewoordingen beschreef Luitsen Kuiper, hoe de beschadigde *Nachtwacht* tijdens de restauratie in 1975 tot driemaal toe moest worden omgekeerd. Wie erbij is geweest, zal die momenten nooit vergeten. De spanning in de tot restauratieatelier omgebouwde Nachtwachtzaal was te snijden. Iedereen stond op zijn plaats en kende zijn taak. Luitsen, opeens de kapitein, had zich voor iedereen goed zichtbaar opgesteld en gaf, zeker van zijn zaak, zijn commando's. Daar kwam 's werelds beroemdste schilderij als een bladzij die wordt omgeslagen omhoog, zwaaide om en kwam weer zachtjes neer. De klus was geklaard en Luitsen hervond zichzelf, want leiding kon hij geven maar commanderen lag hem niet.

Op 2 juni van dit jaar is Luitsen Kuiper, hoofdrestaurator van schilderijen sinds 1970, overleden. Zijn restauratie van de *Nachtwacht*, die hem – ofschoon hij al eens een Vermeer van de ondergang had gered – wereldfaam bezorgde, is werkelijk niet zijn enige verdienste geweest.

Halverwege het gymnasium besloot Kuiper restaurator van schilderijen te worden, een vak waarvoor toen, zomin als thans, in ons land een opleiding bestond. Na twee jaar de

Avond Tekenschool in Amsterdam en twee jaar de Ecole du Louvre in Parijs gevolgd te hebben, voltooide hij in 1959 de tweejarige opleiding aan het Istituto del Restauro in Rome. Vervolgens liep hij enige stages, o.a. bij de ateliers van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium in Brussel en het Rijksmuseum. In 1962 trad hij in dienst bij het Mauritshuis in Den Haag, aanvankelijk ter verzorging van de collectie van het Museum Mesdag, dat onder het Mauritshuis ressorteert, maar voordat hij in 1967 officieel restaurator werd van het Mauritshuis zelf, was hem ook al het kostbare bezit van dat museum toevertrouwd. Twee Rembrandtportretten, Jan Steens *Hoenderhof*, de *Lachende jongen* van Frans Hals en nog verschillende andere schilderijen heeft hij toen behandeld. De werkgroep tot onderzoek van de schilderijen van Rembrandt in het Mauritshuis, die haar bevindingen in 1978 publiceerde, heeft veel profijt gehad van zijn specialistische kennis, die hij ook nog na zijn vertrek uit Den Haag heeft bijgedragen. Toen de heer H. H. Mertens in 1970 met pensioen ging, lag het voor de hand dat Kuiper, inmiddels algemeen erkend als de specialist op het gebied van de oude Hollandse meesters, hem zou opvolgen als hoofdrestaurator van schilderijen bij het Rijksmuseum. Vanzelf ging dat niet. De toenmalige hoofd-directeur dr. A. van Schendel moest in een brief aan het ministerie nog eens uitleggen, dat het eerste museum van het land het wer-

kelijk niet zou kunnen stellen zonder toprestaurator: *Hij is in het land de specialist die de moeilijkste gevallen moet behandelen en verantwoordelijk is voor het kostbaarste kunstbezit. In dat opzicht betekent hij heel wat meer dan een hoofddirecteur!* Ook die laatste, geestige opmerking was geen boutade. Al in 1972 moest Kuiper doen, wat geen hoofddirecteur kan: weer een toonbaar schilderij maken van de uit de lijst gesneden en half verformfaaide *Liefdesbrief* van Vermeer. Door de ernstige vervorming van het doek was dit zelfs voor een toprestaurator een vrijwel onmogelijke opgave. Met deze spectaculaire restauratie¹ oogste hij de onverholen bewondering van de internationale vakkring. Hij werd gekozen tot Fellow of the International Institute for Conservation en in 1973 wegens zijn bijzondere prestatie benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

De Vermeer-zaak was nauwelijks achter de rug, of in september 1975 werd de *Nachtwacht* zwaar toegetakeld met een mes. Opnieuw zag Kuiper zich gesteld voor een gigantisch karwei. Materieel, omdat het schilderij zo groot en onhandelbaar is, maar vooral ook mentaal, want had hij aan de Vermeer nog in betrekkelijke rust kunnen werken, nu zou de halve wereld hem haast letterlijk op de vingers kijken. Daar viel niet aan te ontkomen. De restauratie werd van het begin tot het eind verfilmd en driehonderd journalisten uit alle werelddelen wensden het naadje van de kous te weten. Onder die omstandigheden werd er acht en een halve maand lang met man en macht gewerkt. Toen was de *Nachtwacht* niet alleen bedoekt en hersteld maar bovendien grondiger schoongemaakt dan ooit tevoren.² Enkele minder ernstige moedwillige beschadigingen daargelaten zijn Kuiper zulke restauraties, die weliswaar veel voldoening geven maar ook veel van iemand vergen, verder bespaard gebleven. De restauraties van enkele bekraste schilderijen uit de eigen verzameling en van twee beschadigde Van Goghs, waaronder *De aardappeleters*, en een Gauguin van het Van Gogh Museum konden althans onder rustiger omstandigheden worden uitgevoerd.

Naar zijn aard was Kuiper niet erg gediend

van opzienbarende werkzaamheden, die hem bovendien afhielden van de voortdurende zorg voor de collectie als geheel. Terecht zag hij het onderhouden en verbeteren van de materiële staat van de verzameling als zijn hoofdtaak. Van de vele honderden schilderijen die hij heeft behandeld, dienen althans drie bijzondere gevallen gememoreerd te worden: de bedoeking van Pienemans *Slag bij Waterloo*, het grootste schilderij van de verzameling, en de ingewikkelde restauraties van *De aanbidding der koningen* door Hendrick ter Brugghen³ en de zeven panelen met *De werken van barmhartigheid* door de Meester van Alkmaar.⁴ Ook van buiten het museum is meer dan eens een beroep op hem gedaan. In de meeste gevallen moest zijn hulp beperkt blijven tot advisering maar in 1984 heeft hij voor de Collectie Six Rembrandts beroemde *Portret van Jan Six* gerestaureerd.

Kuiper maakte van zijn praktijken geen geheim, zoals dat vroeger bij restauratoren nogal eens voorkwam. In de loop der jaren heeft een groot aantal jonge restauratoren, waaronder veel buitenlanders, stage bij hem gelopen. Daarnaast heeft hij een aantal begaafde jonge landgenoten het vak van de grond af aan geleerd en zo zijn kennis en ervaring overgedragen aan de nieuwe generatie. Overtuigd van de noodzaak ook in Nederland een opleiding tot restaurator van schilderijen te realiseren, heeft hij zich met hart en ziel ingezet voor dit doel, dat binnenkort zonder hem maar mede dankzij zijn inspanning zal worden bereikt.

Op internationale congressen heeft hij verschillende keren lezingen gehouden voor vakgenoten maar hij sprak ook veel voor leken, want als behoeder van een zo belangrijk deel van ons kunstbezit wist hij zich dienstbaar aan de gemeenschap en had hij er behoefte aan de belangstellende leek te informeren over de ethische en praktische aspecten van het restaureren. Zijn *Restoration of paintings*, verschenen in 1973, is dan ook niet geschreven voor de vakman maar voor het publiek.⁵

Luitsen Kuiper, aan wie het museum zoveel heeft te danken, heeft zijn atelier begin dit jaar moeten verlaten. Zijn onvermijdelijk

einde, hem maanden tevoren aangekondigd, heeft hij op waardige wijze onder ogen gezien en doorgemaakt. Wie hem persoonlijk gekend heeft, zal zijn nagedachtenis in ere houden.

P. J. J. v. Th.

Noten

¹ L. Kuiper, 'Restauratieverslag van Vermeers Liefdesbrief', *Bulletin van het Rijksmuseum* 20 (1972), pp. 147-167.

² L. Kuiper en W. Hesterman, 'Restauratieverslag van Rembrandts Nachtwacht', *Bulletin van het Rijksmuseum* 24 (1976), pp. 14-51.

³ L. Kuiper, 'Restauratie-verslag van Hendrick ter Brugghen's Aanbedding der koningen', *Bulletin van het Rijksmuseum* 19 (1971), pp. 117-135.

⁴ C. J. de Bruyn Kops, 'De Zeven Werken van Barmhartigheid van de Meester van Alkmaar gerestaureerd', *Bulletin van het Rijksmuseum* 23 (1975), pp. 203-226.

⁵ Luitsen Kuiper, *Restoration of paintings*, Bussum 1973.